

Laszlo HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, izd. N. Z. Globus, Zagreb 2000, 1-175. str.

Povijesna rasprava Laszla Hadrovicsa, objavljena godine 1947. u Parizu pod naslovom *Le peuple serbe et son Eglise sous la domination turque*, na izuzetno zanimljiv način ocrtava odnos trona i oltara u srednjovjekovnoj Srbiji i u dugim stoljećima turske okupacije. Hrvatsko izdanje Hadrovicsseve studije, u prijevodu prof. Marka Kovačevića i s pogovorom akademika Radoslava Katičića, podijeljeno je na šest sadržajem neujednačenih poglavlja, koja čitatelju predstavljaju srpski narod i njegovu religiju (1), srpsku državu i crkvu (2), pravno stanje u srpskoj patrijaršiji (3), gospodarsku autonomiju patrijaršije (4), nacionalno poslanje Srpske pravoslavne crkve (5) i patrijaršijsku vanjsku politiku (6).

Iz predgovora je razvidno da se prvotni autorov zadatak odnosio na proučavanje srpskog pitanja u Ugarskoj, ali je ovaj uskoro postao svjestan činjenice da rješenje zadane problematike treba potražiti u srpskom srednjovjekovlju, posebno u kasnom srednjem vijeku kada srpska država dolazi pod otomansku vlast. Gubitkom trona i državne samostalnosti, u duhu bizantske tradicije, Srpska pravoslavna crkva (dalje SPC) i njezina hijerarhija stavlja ju se na čelo nacije, te se pod zaštitom i s podrškom islamsko-teokratskih gospodara nesmetano proširuju na sjever i na zapad do krajnjih granica do kojih dopire otomanska vlast. Štoviše, s prijelazom na teritorij Habsburške Monarhije (1690.) SPC organizira se i u krajevima koji nikad prije nisu bili srpski: Banat, južna Ugarska, Srijem i Slavonija. Knjiga Laszla Hadrovicsa, iako pisana u vrijeme Drugog svjetskog rata, jasno podsjeća na određena povijesna ponašanja koja se tragično ponavljaju i u našem vremenu.

Laszlo Hadrovics, ugledni mađarski slavist i autor zapaženih radova o jeziku i književnosti Gradišćanskih Hrvata, u ovoj svojoj knjizi pisanoj u ratnim i poratnim prilikama, vješto koristi dostupnu mu građu. Prvi opsežni prilog o predmetu objavio je još 1943. godine u pariškoj *Revue d'histoire comparée* (sv.1/1943, str. 117.-166).

Autor polazi od statusa SPC i njezinih vjernika u Otomanskom Carstvu. Jasno pokazuje da autonomija Srba u južnoj Ugarskoj i u Hrvatskoj nije bila državno-pravne naravi, već crkvenopravne i konfesionalne, a kao takva preuzeta je iz otomanskog javnog poretka. Srbi su pod uvjetom potpune pokornosti u Turskom Carstvu uživali status 'zimija' tj. 'zaštićenih nevjernika'. Plaćali su uobičajena podavanja i vojnički pomagali otomanska osvajanja, ali su se pod okriljem osvajača nesmetano širili prema sjeveru i zapadu dokle je uspostavljena otomanska uprava, tj. dokle se prostirala vlast svakoga pa i najisturenijega sandžakbega, dakle sve do imaginarne (velikosrpske) granice na potezu Virovitica - Karlovac - Karlobag. Godine 1557. Mehmed paša Sokollu (Sokolović) isposlovaio je od sultana Sulejmana II. Veličanstvenog ferman kojim se uspostavlja SPC s patrijaršijom u Peći. Svog brata Makarija, hilendarskog igumana, postavlja za patrijarhu. Iako SPC nema škola, a dijelom ni zavičaja, jer su Srbi u stalnom pokretu, na seobama, u ratnom vohoru, ona ih okuplja autoritetom carskog fermana bez obzira na činjenicu da je car inovjerac, a carstvo tuđe. U 19. stoljeću, kad predodžba o naciji dobije svoj puni sadržaj, SPC, koja u svojoj predaji zadržava živo sjećanje na srednjovjekovnu srpsku državu, postaje u punom smislu riječi 'nacionalnom'.

Podsjećajući da Pečka patrijaršija "okuplja svoje vjernike kao Srbe", autor naglašava da je ona zapravo "država u državi", neka vrst "pravoslavne teokracije u okviru teokratskoga muslimanskog carstva" s čijom pomoći pokušava ubirati crkvene dadžbine i od katolika (primjer Bosne, Hercegovine i Slavonije).

Laszlo Hadrovics podsjeća na stvarnost prema kojoj je SPC pod otomanskom vlašću svojim vjernicima postala zamjenom za srpsku državu. Stoga nije teško razumjeti da je u njihovim očima jurisdikcijsko područje Pečke patrijaršije postalo "srpskom zemljom" neovisno o povijesnim granicama i bez obzira na prostor srpske srednjovjekovne države.

Hadrovicsevu studiju slijedi pogovor Radoslava Katičića s naznakom vrijednosti knjige, koja je iz nepoznatih razloga ostala gotovo nezamijećena u hrvatskoj historiografiji. Akademik Katičić podsjeća na brojne 'diplomatske' akcije srpske hijerarhije kod ruskih vlasti u kojima se tvrdi da je Požega u Slavoniji "srpski grad", da je manastir Lepavina u "srpskoj zemlji", da su Križevci "grad srpske zemlje", da je Pečuh također u "srpskoj zemlji", napokon da su područja Vojne krajine u Hrvatskoj "od starine bile srpske oblasti" itd.

Imajući pred sobom Hadrovicsevu knjigu *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću* (str. 9-143) i Katičićev *Pogovor* (str. 145-167) pažljivom će čitatelju novija i najnovija povijest našeg prostora odjednom postati mnogo jasnijom.

Iz navedenoga proizlazi da će hrvatsko izdanje 'zaboravljene' Hadrovicseve studije pojasniti neke manje poznate ili posve nepoznate stranice naše prošlosti i potaknuti nova i objektivna istraživanja.

Franko Šanjek

Ivica GOLEC, *Povijest školstva u Petrinji 1700.-2000.*, Izd. Matica hrvatska Petrinja, Petrinja 2000, 561 str.

Matica hrvatska u Petrinji nastavlja svoju uspješnu izdavačku djelatnost. Nakon dva sveska *Petrinjskog zbornika* i više monografija nedavno je objavila i novu knjigu svoga člana Ivice Goleca koji se svojim dosadašnjim znanstvenim radom iskazao kao pouzdan istraživač prošlosti svoga rodnoga grada i njegove šire okolice. To potvrđuju njegove dosad objavljene knjige *Povijest grada Petrinje* i *Petrinjski biografski leksikon*, kojima se sada pridružuje i *Povijest školstva u Petrinji 1700.-2000.*

Upornim traganjem za arhivskom građom Golec nas u svojim knjigama iznenađuje količinom novih, dosad nepoznatih podataka i njihovim sređivanjem, valorizacijom i uobličavanjem u pregledne tekstove, iz kojih nije teško iščitati veliku ljubav prema rodnom gradu. No taj emocionalni odnos nije ga omeo u znanstvenom pristupu proučavanju i obradi povijesne građe. Naprotiv, bio je poticaj za stalno nova istraživanja, što je potvrdio i svojom najnovijom knjigom *Povijest školstva u Petrinji*.

Knjiga ima 561 stranicu na kojima su uz tekst otisnute i 232 fotografije. Riječ je o starijem i novijem ilustrativnom materijalu različita sadržaja (portreti oso-